

A KÍSÉRLETI FONETIKA EREDMÉNYEINEK ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGE A MAGYAR MINT IDEGEN NYELV OKTATÁSÁBAN

Markó Alexandra

Bevezetés

Nyelvpedagógiai szempontból „a kontrasztív kutatások végső [...] célja az, hogy megállapítsa azokat az elveket, amelyek lehetővé teszik, hogy előre lássuk és megmagyarázzuk az idegen nyelv elsajátításának jellemzőit a tanulóktól már ismert és az elsajátítani kívánt nyelv szerkezetének összevetése alapján” (Dezső–Nemser 1972, 13). Kétféle módszertani eljárással élhetünk az összevetésben. A **kontrasztív analízis** a tanuló anyanyelvének és a célnyelvnek a leírását veti egybe, és a különbségek és hasonlóságok alapján „jósolja meg” a pozitív és negatív tranzferjelenségeket. A **hibaanalízis** ellenkezőleg halad: a tanuló által létrehozott inadekvát megféleltetéseket a két nyelv szerkezeti eltéréseiből magyarázza. A hibaelemzés tehát a kontrasztív elemzés által felállított hipotéziseket ellenőrzi.

Ennek a tevékenységnek elsősorban az adatgyűjtés lehetősége szab határokat, s különösen így van ez a szupraszegmentális jelenségek terén. Az egyik probléma – amely a magyar mint idegen nyelv oktatásának minden területén felmerül, míg például az angolnál ez nem képez akadályt – az, hogy meglehetősen nehéz azonos anyanyelvűek nagy csoportjainak magyar nyelv-használatát vizsgálni. A másik nehézséget az jelenti, hogy a szupraszegmentális jegyeket – az írott produkciókkal szemben – nem lehet „tömegesen” gyűjteni, használatukat nem kérhetjük számon dolgozatokban, tesztekben, önálló fogalmazásokban. A beszédprozódia elemzése megköveteli a rögzítést, amelyhez megfelelő technika és körülmények szükségesek, és míg az írásbeli tesztelés több adatközlővel párhuzamosan, egyidőben is végezhető, a szóbeli teljesítmény ilyen párhuzamos rögzítése csak többszornás felvételi eszközökkel, és ennek birtokában is csak korlátozott számú személlyel lehetséges. Természet-

sen nem tekinthetünk el a labovi megfigyelői paradoxon (Labov 1988) okozta problémáktól sem.

A módszertani szakirodalom korábban is foglalkozott azokkal a szupraszegmentális szerkezetbeli problémákkal, amelyekkel a magyar idegen nyelvként való tanítása során szembekerülünk. A mondatfajták közül Giay Béla (1997) a kérdőszó nélküli kérdő mondatok, a felkiáltó és az óhajtó mondatok helyes intonációját tartja a legnehezebben kialakíthatónak. Vladimir Mach (1972) szerint az interferencia szempontjából a hanglejtés és a ritmus okozza a legtöbb gondot; Fésűs András majdnem a teljes szupraszegmentális rendszert komoly problémaforrásnak látja: „bármilyen jó szinten beszélnek is már nyelvünket [...], szórendi hibáik és hanglejtési, szünettartási, hangsúlyozási vétségeik, valamint élettelen, gépiesen monoton vagy hadaró beszédstílusuk kíséri el legtovább őket” (1972, 321).

Tanulmányunkban nem magyar anyanyelvűek magyar beszédrészeinek szupraszegmentális szempontú elemzését, a magyar normával való összevetését végezzük el, és – ahol lehet – a hibákat megkíséreljük az anyanyelv szupraszegmentális struktúrájából magyarázni. Tudomásunk szerint korábban nem születtek olyan szupraszegmentális hibaelemzések, amelyek a diák anyanyelvét a magyarral mint célnyelvvé vetik egybe. Az ilyen jellegű vizsgálatok előtanulmányként szolgálhatnak egy átfogó, a magyarnak idegen nyelvként való oktatását segítő (és ezzel együtt a magyar nyelv szupraszegmentális jellegzetességeiről is adalékokat nyújtó) kontrasztív szupraszegmentális elemzéssorozatnak.

Választ keresünk arra a kérdésre is, hogy a diákoknak a szupraszegmentális szerkezetbeli hibái az egyes esetekben mennyiben magyarázhatók az anyanyelvvél való interferenciából és mennyiben a célnyelvről szerzett tudásuk túláltalánosításából.

Anyag és módszer

Az elemzett felvételek 1998. december 3-án készültek, az ELTE Bölcsészettudományi Karán a nem magyar anyanyelvűek kiejtési versenyén. A tizenhét versenyző között angol, dán, finn, ír, kínai, komi, lengyel, orosz, osztrák, svéd és török diákok voltak (Markó 1999), nagy számban egy nyelv sem képviseltette magát a versenyzők anyanyelveként. Az öszszevetethetőség kedvéért a kötelezőszöveg-bemutatók felvételéből emel-

tünk ki néhány részletet, amelyek párbeszédés formában olyan közléseket jelenítenek meg, melyek az élőbeszédben is előfordulhatnak. A kötelező szöveg Illyés Gyula *A kocsisok meg a grófok* című meséje (Hernádi 1996, 190) volt.

A felolvasás vizsgálatának megvan az a hátránya, hogy a produkció nem teljes egészében a spontán beszéd szupraszegmentális jegyeit hordozza, „stilizáltabb” annál. Emellett sajnos az írásjel-meghangosítás veszélye is fennáll, vagyis az a lehetőség, hogy a felolvasó a nyomtatott szöveget bizonyos (sokszor vélt) szabályok szerint reprodukálja. Esetünkben az írott szöveg felolvasásának előnye viszont, hogy mivel a versenyzők felkészülhettek, kidolgozhatták és begyakorolhatták a szupraszegmentális megoldásokat, még azokat is, amelyeket a spontán magyar beszédükben automatikusan esetleg még nem használnak, de tanulmányaik során már az elmélet (vagy szabály) szintjén találkoztak velük. Mivel külföldiek magyarszöveg-olvasásáról van szó, feltehető, hogy a számukra idegen nyelvű szöveg értelmezése problémákat okozott. Ezért az elemzés közben fenn kell tartanunk annak lehetőségét, hogy az inadekvát megformálás nem szupraszegmentum-használati, hanem szövegfeldolgozási hibából fakad.

A felolvasásnak a magyarral való összehasonlítása érdekében (és valamelyest a spontán szövegalkotástól eltérő természetének problémáját kiküszöbölendő) egy magyar anyanyelvű, Kazinczy-érmes férfi felolvasóval is felvételt készítettünk. A külföldiek produkciójából kiválasztott (mondatnyi) szövegrészeket regisztrátumát egyenként vetettük egybe a magyar anyanyelvű adatközlő megfelelő regisztrátumával. Az elemzett adatokat két szempont alapján választottuk ki:

a) A négy „legjobb” teljesítményt nyújtó versenyző produkciójából emeltük ki a mondatokat – az ő szupraszegmentális megformálásuk volt a legközelebb a magyar sztenderdhez. (Ebben a döntésben figyelembe vettük az öttagú zsűri értékelését.)

A versenyzőkről csak annyi információval rendelkezünk, amennyi a hangfelvétel dokumentációjából kiderül (sorszám, név, származási ország), így nem áll rendelkezésünkre adat az életkorukról, arról, hogy a felvétel készültekor hány éve tanultak magyarul, milyen körülmények között. A nyelvtanulás időtartama azonban nem egyedüli befolyásolója a (szupraszegmentális) akcentus mértékének, ez éppúgy függ az anya-

nyelv szupraszegmentális jellegzetességeitől, illetve a két nyelv szupraszegmentum-készlete közötti „távolságtól” (vö. például Fésűs 1972, Tran Nhu To 1989), mint az egyéni képességektől vagy más idegen nyelv(ek)-ben való jártasságuktól stb.

A lengyel nő kiejtésére jellemző a rövid-hosszú hangzóopozíciók kiegyenlítődése (a magyar spontán beszédben tapasztalható tendenciánál is erősebben); a hangsúly többször a szó utolsó előtti szótagjára esik (ahogy a lengyelben is – vö. Fodor 1999). E két jelenség nagymértékben torzítja a magyar beszédritmust. A magánhangzók közül elsősorban az /ɔ/ és az /o/ megformálása tér el a magyar köznyelvi normától (előbbi zártabb, utóbbi nyíltabb ejtésű). A lengyelre jellemző, hogy a /ɤ/ zöngésíti és az /v/ palatalizálja az előtte álló mássalhangzót – ezek érvényesülnek az adatközlő magyar beszédében is.

A dán férfi jellegzetes szegmentális ejtési hibái ugyancsak interferenciajelenségeként értékelhetők, az anyanyelvre vezethetők vissza (vö. Hutterer 1999): a zöngétlen zárhangok (elsősorban a /t/, ritkábban a /π/ és /κ/) heheztesen realizálódnak, főleg szakaszvégen; a /β/, /δ/ és /ɣ/ gyakran zöngétlen párjukként realizálódnak; a magyar pergetett [ρ] hang helyett mindenütt [ʀ] hallható.

A teljes produkciót tekintve négyük közül a svéd férfi kiejtése áll a legközelebb a magyar köznyelvi spontán beszédre jellemzőhöz. Ejtési jellegzetességei az alábbiakban foglalhatók össze: a hangsúlyos szótagok magánhangzói megnyúlnak, a hangsúlytalan szótagokban viszont magánhangzó-redukció figyelhető meg. A mássalhangzókra is a lenisz/redukált ejtés jellemző, különösen a mássalhangzó-kapcsolódások esetében.

Az osztrák nő kiejtését nem annyira az ausztriai német, mint inkább a nyugat-dunántúli nyelvjárási régió hangtani jellemzői (vö. Juhász 2001) befolyásolják: markánsan megkülönböztet zárt [ɛ]-t és igen nyílt [ə]-t, az /α/ fonéma a köznyelvinél zártabb realizációjú, /α/ utáni szótagban az /ɔ/ helyenként zártabban realizálódik, és előfordul néhány diftongus. A /ɤ/ zöngésíti az előtte álló zöngétlen mássalhangzót. A német artikulációs bázis hatásaként értékelhetjük a mássalhangzók zöngétlenülését.

b) Csak kérdő mondatokat emeltünk ki. A magyar kérdő mondatok szupraszegmentális megformálásának elsajátíttatását a magyar mint idegen nyelv módszertani szakirodalmá problematikusnak tartja, de a szer-

zők ritkán térnek ki arra, hogy ebből a szempontból a kérdő mondatfajta nem tekinthető homogén csoportnak. Ebben a szövegben mindegyik kérdő mondat más-más okból okozhat gondot a nyelvtanulónak. Ezek közül két olyan típusút választottunk ki, amellyel nap mint nap szembesülnek a nem magyar anyanyelvű nyelvhasználók: 1. *Milyen a te gazdád?* 2. *Ugye, te jobban megverted?* Ez utóbbi mondat kétszer is előfordul a szövegben, analóg szituációkban, ezért mindkétszer ugyanazt a megformálást kívánja meg.

Az alábbiakban tehát e mondatoknak a magyar anyanyelvű felolvasó (kontroll) és a négy versenyző produkciójából kivágot realizációját mutatjuk be regisztrátumokon. A verseny hangfelvételét Radványi Péter intézeti technikus (ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet) készítette; a magyar anyanyelvű felolvasó produkcióját AVL1900 500 Ω -os irányított dinamikus mikrofonnal közvetlenül számítógépre rögzítettük. A digitalizálás és a regisztrátumok Speech Analyzer v2.4b3.6 programmal készültek. (Forrás: <http://www.sil.org/computing/speechtools/softdev2/SpeechTools2/SATdownloads2.htm>.) A regisztrátumok felső sávjában a hullámforma, középpűt a dallamgörbe, alul pedig az intenzitásgörbe látható. (A dallamgörbe helyenkénti „indokolatlannak” tűnő szakadását az intenzitásgörbéről leolvasható alacsony jelszint magyarázza, nem jelmaradás okozza.)

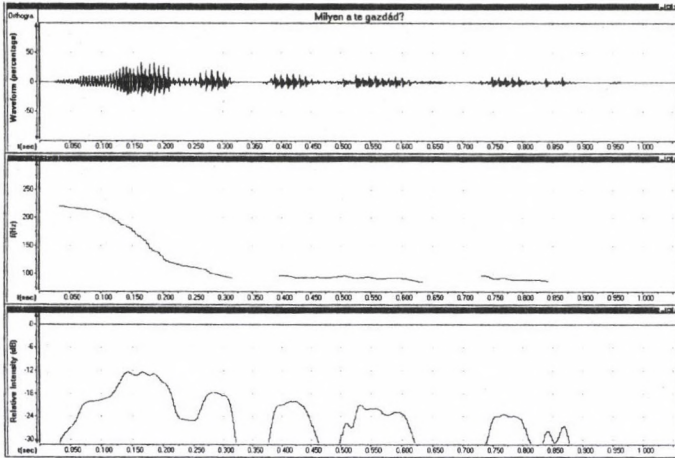
Eredmények

1. *Milyen a te gazdád?*

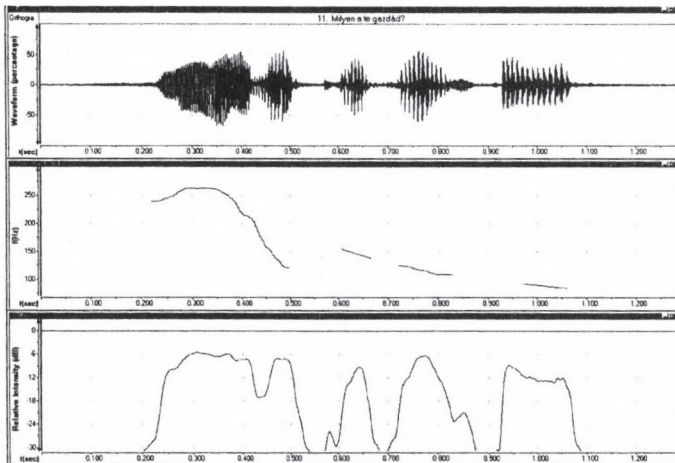
A kérdő névmást tartalmazó kiegészítendő kérdés a magyar köznyelvi normában nagyjából a semleges kijelentő mondat hanglejtésével valósul meg, csak valamivel magasabb frekvenciáról indul az ereszkedés (Gósy 1993) – ez látható a magyar adatközlő regisztrátumán (1. ábra).

A lengyel versenyző ezt a mondatot a magyar köznyelvi norma szerint ejtette (a regisztrátumot nem mutatjuk be).

A dán adatközlő mondatának regisztrátumán (2. ábra) a dallamgörbéből jól látszik, hogy a névelő után új szakasz kezdődik, a *te* kis hangsúlyt kap. Ez inadekváttá teszi a szupraszegmentális megformálást, a szöveggörbe környezet ugyanis nem indokolja a szembeállító hangsúlyt. A hibát csak a téves értelmezés (inadekvát fókuszhangsúly) magyarázhatja, az anyanyelv negatív transzfere nem.

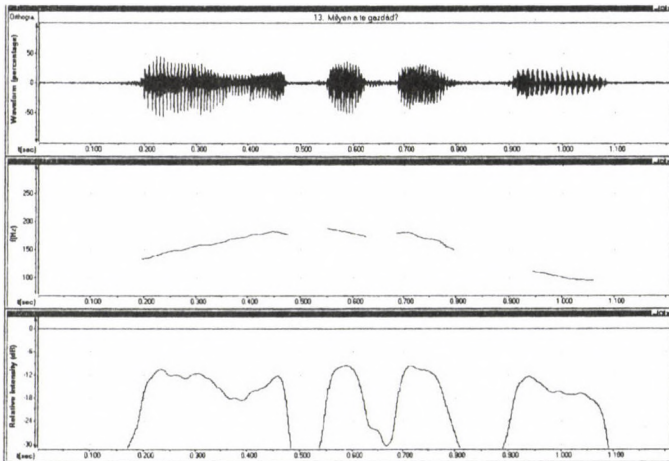

1. ábra
A *Milyen a te gazdád?* mondat
a magyar beszélő megvalósításában

2. ábra
A *Milyen a te gæst?* mondat
a dán beszélő megvalósításában

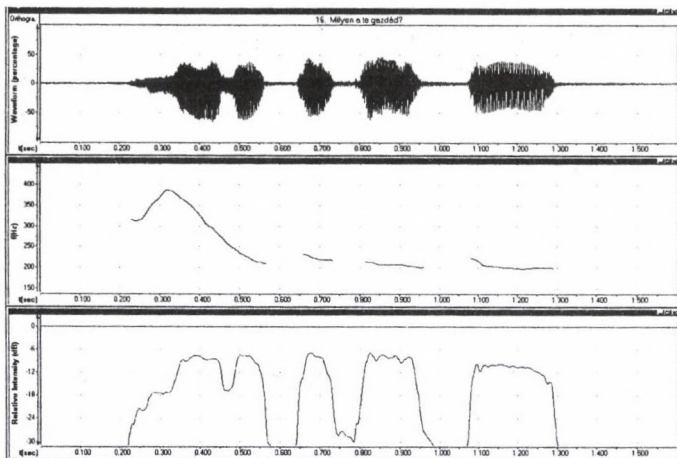
A svéd adatközlő emelkedő-ereszkedő kontúrú megnyilatkozásában a mondathangsúly a *gazdád* szó első szótagjára esett, s ez a realizáció nagymértékben eltér a magyar köznyelvi normától, ahogyan a dallamgörbe sem a magyar kiegészítendő kérdésre jellemző módon valósul meg (3. ábra). (Ebben a kontextusban ez a megformálás nem elfogadható.) Az inadekvát szupraszegmentális szerkezetet jelen esetben a *gazdád* szó első szótagjára eső (téves) hangsúlyból kiindulva magyarázhatjuk interferenciajelenségként, a svéd kérdő intonációra ugyanis az jellemző, hogy a dallamsúc a fókuszhangsúlyos szótagra esik, és itt a görbe „púpja” kiszélesedik (vö. Gårding 1998).

3. ábra
A *Milyen a te gazdád?* mondat
a svéd beszélő megvalósításában

Az osztrák versenyző dallamgörbéje azért nem felel meg a magyar normatív prozódianak, mert a szakasz végén a hanglejtés lebegő/emelkedő (4. ábra), holott a kérdőszós kiegészítendő kérdés ereszkedő lezárást kíván meg. Ugyanakkor az anyanyelvi beszélők spontán közléseikben is többnyire ezzel, az osztrák adatközlő által alkalmazott formával élnek

(Gósy 1993), ezt a megvalósítást tehát indokolhatjuk a magyar anyanyelvű beszélőközösségekben szerzett tapasztalatokkal.

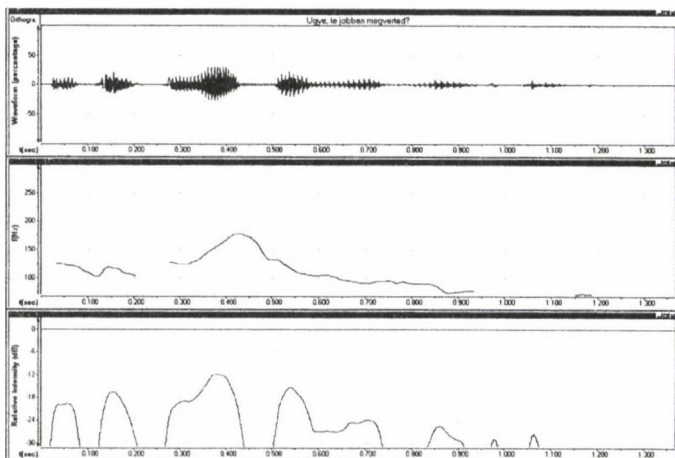
4. ábra
A *Milyen a te gazdád?* mondat
az osztrák beszélő megvalósításában

2. *Ugye, te jobban megverted?*

Ebben a megerősítést váró közlésben két problematikus pont van: az *ugye*, amely semlegesíti az eldöntendő kérdő intonációt, és a fókuszkiemelés. A magyar felolvasó diagramján (5. ábra) a kérdő partikula szakaszelőzékként jelenik meg a megnyilatkozás elején, és szünet nélkül kapcsolódik hozzá az emelkedő, majd hosszan ereszkedő dallamú kijelentés, amelynek főhangsúlyát a dallamcsúccsal együtt álló dinamikai csúcs hordozza.

A lengyel versenyző a mondat eleji *ugye* szócskát különálló eldöntendő kérdésként, szökő-eső dallammal realizálta, ezt rövidke szünet követte, majd a mondat további részét mint kijelentést valósította meg mindkét szövegbeli előfordulásakor (6. ábra). Ezt a megformálást a kiinduló nyelv analóg funkciójú formájának szupraszegmentális szerkezete nem indokolja, magyarázhatjuk azonban azzal, hogy az önálló közlésként megje-

lenő *Ugye?* szupraszegmentális szerkezetét elsajátította az adatközlő, és így, önálló beszédszakasként valósította meg a mondatéltre került kérdő partikulát. A széttagolást valószínűleg az *ugye* utáni vessző is motiválta.

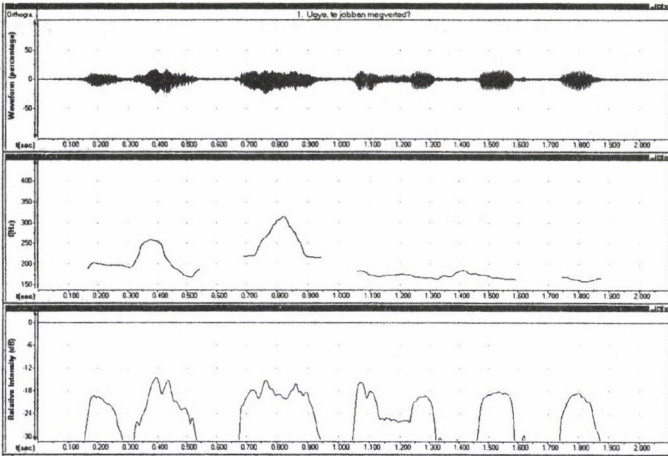

5. ábra

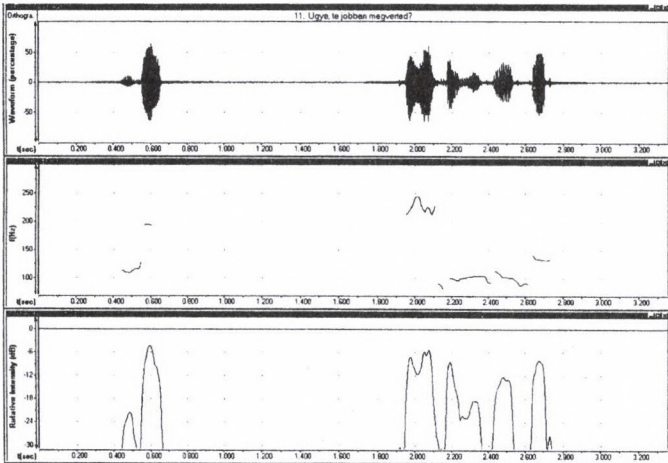
Az Ugye, te jobban megverted? mondat
a magyar beszélő megvalósításában

A dán és az osztrák adatközlő regisztrátumában az *ugye* és a főmondat között tartott hosszú szünet a legszembevetőbb – az előbbinél ez több mint egy másodperc (kb. 1100 ms), s az utóbbinál is mintegy 300 ms. Ezek indokaként is említhetjük a központoszást mint motiváló tényezőt.

A dán versenyzőnél az *ugye* meredeken szökő dallamformával realizálódott. A megerősítést váró közlésben a *jobban* főhangsúlya megfelelő, de a mondat elején és a lezárásban a dallam fellépése a hallgatónak bizonygatást sugall (7. ábra). A beszélő eredeti szándéka a kérdő intonációjú megformálás is lehetett, de ezt semmiképpen nem magyarázhatjuk az anyanyelv hatásaként, mert a dánban a kérdő partikulát nem tartalmazó kérdésekre sem jellemző a beszéd dallam szakaszvégi fellépése (vö. Grønnum 1998).

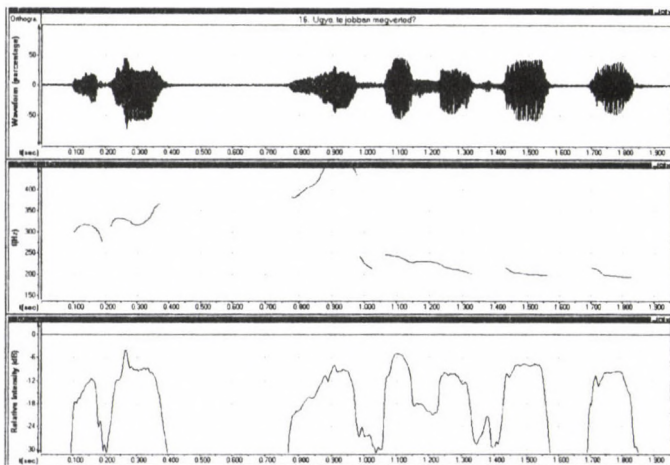
6. ábra
Az *Ugye, te jobban megverted?* mondat
a lengyel beszélő megvalósításában

7. ábra
Az *Ugye, te jobban megverted?* mondat
a dán beszélő megvalósításában

A dán anyanyelvű adatközlő produkciójában a mondat második előfordulása már a normatív magyar szupraszegmentális szerkezettel valósult meg. A különbségnek minden bizonnyal az az oka, hogy a beszélő még a tudatos szabályalkalmazás fázisában van az *ugye* mondatbeli pozíciójához tartozó megfelelő szupraszegmentális struktúra kiválasztásakor.

Az osztrák felolvasó produkciójában kváziazonos formában ismétlődik meg a mondat: szünettel két beszédszakaszra tagolva, enyhén emelkedő indítással, ahol a *te* kb. olyan frekvenciáról folytatódik, amelyen az *ugye* abbamaradt. A női adatközlő hangja a dallamsúcsnál annyira magas, hogy nem látszik a regisztrátumon (ennek a produktum szempontjából nincs jelentősége, az adatközlő szubjektív hangterjedelme igen tág, s hangköze – a dallammodulációk terjedelme – is nagy). Nála a frekvenciamaximum hordozza a mondat főhangsúlyát, az intenzitás nem ezen a szótagon éri el a maximumát. A dallamforma – a szünet nélkül – hasonló a magyar adatközlőnél látotthoz, e miatt a szünet miatt azonban a szupraszegmentális szerkezet eltér a köznyelvi normától (8. ábra).

8. ábra

Az *Ugye, te jobban megverted?* mondat az osztrák beszélő megvalósításában

A svéd versenyző mondatmegformálása mindkétszer a magyar köznyelvnek megfelelő.

Következtetések

1. Az eredményekből látszik, hogy a kiegészítendő kérdés esetében nemcsak a helyes hanglejtésforma alkalmazása probléma, hanem a megfelelő hangsúlypozíció megtalálása is gondot jelent (vö. a dán és a svéd beszélő regisztrátuma). A svéd versenyzőnél a kiegészítendő kérdés dalama sem a magyar köznyelvi normának, sem a spontán beszédben megjelenő realizációknak nem felelt meg, hasonlatosnak találtuk azonban a svéd fókuszos kérdés szupraszegmentális szerkezetéhez. Mivel ez a kérdéstípus a nyelvtanulási folyamat kezdetétől állandóan jelen van, a hozzá tartozó intonációs kontúr elsajátíttatása és automatizálása fontos nyelvtanári feladat.

A kiegészítendő kérdés, illetve általában a kérdő partikulás kérdő mondat szembeesíti a tanárt egy másik lényeges módszertani problémával is: a norma és a használat ütközésével. A kérdés az, hogy a nyelvtanár milyen dallamformát társítson az oktatásban a kérdő partikulát tartalmazó kérdéshez, illetve még inkább, hogy kijavítsa-e a diák normatív szempontból inadekvát kérdő hanglejtését, mikor a nyelvhasználók többsége (a hangzó médiában is) az eldöntendő kérdő mondat dallamát alkalmazza a kiegészítendő és más kérdő partikulát tartalmazó kérdésekre. Azt a megoldást, hogy a problémát érzékeltessük a nyelvtanulókkal ahelyett, hogy a szabály alkalmazását kérnénk számon, csak haladóbb szinten lévő, a nyelvet a mindennapokban használó diákoknál alkalmazhatjuk.

2. A magyar *ugye* kérdő partikula viselkedése (hogy pozíciójától függően – mondat eleje, közbevetés vagy mondat vége – más-más szupraszegmentális szerkezetet jelöl ki a teljes mondat számára) eltér több más nyelv analóg formájának intonációs viselkedésétől, ezért normaszzerű megformálása gondot okoz. A második mondattípus vizsgálatakor azt a tipikus hibát figyelhettük meg, hogy a különálló (vagy megnyilatkozás végű) *ugye* szócskához tartozó dallamformát az idegen ajkúak általánosítják, és minden előfordulásnál ezt alkalmazzák. Ezt a tendenciát erősítheti az, ha a nyelvtanuló anyanyelvében a magyar *ugye* funkcionális megfelelője a mondat végén, külön beszédszakaszban ejtve realizálódik (mint például az angolban vagy a dánban, illetve nem kizárólagosan a lengyelben is), és

ennek a kiinduló nyelvi szabálynak a (negatív) transzferhatása előtérbe helyezi a magyar *ugye* viselkedésére vonatkozó szabályrendszerből az ennek megfelelő szabálypontot. Ugyanakkor e kérdéstípus élőszóbeli leterheltsége is nagy, ezért elsajátíttatása fontos, és sok nehézségbe ütközik.

3. A kérdésre, hogy milyen mértékben magyarázhatók a hibajelenségek az anyanyelvből, illetve a célnyelvi szabályok túlzott alkalmazásából, eredményeink alapján azt a választ adhatjuk, hogy egyes szupraszegmentális jelenségeknél jobban számíthatunk az anyanyelv negatív transzferhatására, másoknál inkább a célnyelvről szerzett információk kiterjesztésére. Előre azonban csak a két nyelv szerkezeti eltéréseinek ismeretében jósolhatjuk meg, melyik lehet a diák hibáinak forrása. Ha nagy az eltérés a szintaxis szintjén (vagyis az analóg funkció kifejezéséhez nagymértékben különböző formát használ a két nyelv, mint az *ugye* esetében), a szupraszegmentális transzferhatás kevésbé valószínű, mert az eredeti szintaktikai szerkezethez kapcsolódó szupraszegmentális struktúrát a diák nem tudja átvinni a célnyelvre. Ilyenkor a célnyelvi formák körültekintő leírásával és megfelelő automatizálásával megelőzhetjük a hibás szabályáltalánosításokat. Ha azonban a szintaktikai szerkezet hasonlatos (mint a fent látott kiegészítendő kérdés esetében), könnyebben asszociálódik az anyanyelvi szupraszegmentális megformálás a célnyelvi formához is. Mindez abba az irányba mutat, hogy a magyar mint idegen nyelv oktatásához szükség volna több más nyelvvel való, a magyarra mint célnyelvre irányuló, a szupraszegmentum-használatot is tekintetbe vevő összevetésekre annak érdekében, hogy a nyelvtanárok felkészülhessenek a hibák megelőzésére, illetve meg tudják állapítani az egyes szupraszegmentumok elsajátításának nehézségi fokát. Ez megkönnyítené az oktatómunka tervezését, és hozzájárulhatna ahhoz, hogy megfelelő súllyal lehessen jelen a tanítási folyamatban a kiejtésnek ez a területe is.

Irodalom

- Dezső László – Nemser, William (1972): Nyelvtipológia és kontrasztív nyelvészet. In: Összevető nyelvvizsgálat, nyelvoktatás. Szerk.: Horváth Miklós – Temesi Mihály. Tankönyvkiadó. Budapest, 13-44.
- Fésüs András (1972): A magyar szórend, hangsúly és hanglejtés tanítása idegen ajkúaknak. Magyar Nyelvőr 96, 321-338.
- Fodor István (1999): Lengyel. In: A világ nyelvei. Főszerk.: Fodor István. Akadémiai Kiadó. Budapest, 837-847.

- Gårding, E. (1998): Intonation in Swedish. In: Intonation systems. A survey of twenty languages. Szerk.: Hirst, D. – Di Cristo, A. Cambridge University Press. Cambridge, 112-130.
- Gíay Béla (1997): A magyar mint idegen nyelv/hungarológia oktatásának módszertani alapkérdései. *Modern Nyelvoktatás* 3/1-2, 20-44.
- Gósy Mária (1993): A kiegészítendő kérdések felismerésének sajátosságai. *Magyar Nyelv* 89/4, 413-424.
- Grønnum, N. (1998): Intonation in Danish. In: Intonation systems. A survey of twenty languages. Szerk.: Hirst, D. – Di Cristo, A. Cambridge University Press. Cambridge, 131-151.
- Hernádi Sándor (1996): Beszédművelés. Osiris Kiadó. Budapest.
- Hutterer Miklós (1999): Dán. In: *A világ nyelvei*. Főszerk.: Fodor István. Akadémiai Kiadó. Budapest, 276-280.
- Juhász Dezső (2001): A nyugat-dunántúli nyelvjárási régió. In: *Magyar dialektológia*. Szerk.: Kiss Jenő. Osiris Kiadó. Budapest, 267-270.
- Labov, W. (1988): A nyelvi változás és változatok. *Szociológiai Figyelő* 1988/4, 22-48.
- Mach, V. (1972): Anyanyelvi interferenciák a kiejtésben és a fonológiai rendszerek összevető leírása. In: *Összevető nyelvvizsgálat, nyelvoktatás*. Szerk.: Horváth Miklós – Temesi Mihály. Tankönyvkiadó. Budapest, 64-67.
- Markó Alexandra (1999): A nem magyar anyanyelvűek szép magyar beszéd versenye a 9. egyetemi anyanyelvi napokon. *Egyetemi Fonetikai Füzetek* 25, 66-67.
- Tran Nhu To (1989): A magyarul tanuló vietnamiak néhány fonetikai problémája. In: *Hungarológiai ismerettár 1. A hungarológia-oktatás elmélete és gyakorlata I*. Szerk.: B. Nádor Orsolya – Gíay Béla – Varga Márta. Nemzetközi Hungarológiai Központ. Budapest, 292-295.